

УДК 339.5.057.7:330.341.1:615

Іринчина І.Б.,
к.е.н., доцент кафедри міжнародної торгівлі
ВДНЗ Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана

АСИМЕТРИЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА НА ПРИКЛАДІ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО РИНКУ

Irynychyna I.B.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of international trade
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ASYMMETRY OF INNOVATION DEVELOPMENT OF THE WORLD ECONOMY SUBJECTS ON THE EXAMPLE OF PHARMACEUTICAL MARKET

Постановка проблеми. Добробут окремо взятої національної економіки й глобального співтовариства, як сукупності національних економічних утворень передбачає наявність працездатної (здорової) робочої сили, що поряд з інноваціями забезпечує високу продуктивність праці – передумову ефективного господарювання, а, отже, й добробуту. Більш того, продукування інновацій є також результатом людської діяльності.

Глобального масштабу набуває проблематика як економічної, так і екологічної сталості, насамперед сталості безпеки життєдіяльності. Значні успіхи в охороні здоров'я призвели до того, що світ перебуває у стані самозаспокоєння, і це дійсно небезпечно [12]. Зростаюча опірність збудників інфекційних захворювань, зокрема антибіотикам, може призвести до краху перевантажені системи охорони здоров'я, а тісні зв'язки між різними куточками світу дають змогу пандемії легко поширюватися. Загострення проблематики пов'язано із необхідністю забезпечення здоров'я населення (що тотожне високому рівню продуктивності праці), в умовах економічних та фінансових проблем національних економік, і вимагає залучення фахівців як із сфери охорони здоров'я, так і економічної галузі. Сьогодні держава, з одного боку, покликана забезпечувати процес національного виробництва високою продуктивністю праці, що передбачає наявність працездатної (здорової) робочої сили, з другого боку, держава формату соціально-ринкової економіки повинна гарантувати фінансову доступність якісних лікарських засобів з ґрунтовною базою, заснованою на доказовій медицині для профілактики та лікування населення. В свою чергу, винайдення інструментів збалансування інтересів стає актуальною проблемою подальшого розвитку як національних економік, так і глобального співтовариства в цілому й потребує залучення наукової та практичної когорти фахівців з різних сфер, що, на сьогодні, здатна сфокусувати фармакоеконіміка як наука, котра поєднує економіку та сферу охорони здоров'я.

Отже, мова йде про новий формат інноваційного розвитку суб'єктів світового економічного співтовариства. Відносно фармацевтичного ринку, ретельний економічний прорахунок ефективності та наслідків застосування того чи іншого комплексу медичних технологій та препаратів при лікуванні кожного окремого захворювання дозволить не просто значно знизити, а й усунути ризики втрати масиву працездатної робочої сили; досягти сталості у формуванні потенціалу національних економік, передумовою чого є наявність працездатної робочої сили.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У контексті зазначених тенденцій інноваційного розвитку, в т.ч. світового фармацевтичного бізнесу, в умовах асиметрії глобальної економіки показовими є праці видатних зарубіжних і вітчизняних науковців: Л.В. Антонюк [1], О. Білоруса, Д.І. Дмитрієвського, Б.П. Громовика, О.М. Заліської [3], І.А. Зупанця, І.Б. Іринчиної [4; 5], Г.В. Костюк [6], Д.Г. Лук'яненко [6; 7], З.М. Мнушко [8], А.С. Немченко, В.М. Толочка [9], А.М. Поручника [1], О.В. Посилкіної, В.В. Трохимчука, Т.М. Циганкової та ін.

Однак у більшості наукових досліджень мало уваги приділено асиметрії інтересів бізнесу (виробника), держави та споживача при формуванні та впровадженні інноваційних моделей розвитку галузей світового господарства, зокрема, фармацевтичного ринку. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому та практичному аспектах.

Постановка завдання. Основою проблематику подальшої еволюції економічного розвитку світового господарства є асиметрія інноваційного розвитку її суб'єктів. Зокрема, дослідження специфіки інноваційного розвитку міжнародного фармацевтичного бізнесу виявило демотивацію прямих інвестицій у процес диверсифікації та оновлення господарського портфелю. З одного боку, виявлена потреба цільової аудиторії у вирішенні проблем безпеки здоров'я та життєдіяльності внаслідок появи нових і нових загроз (хвороб) в умовах обмеженості фінансових ресурсів. З іншого

боку, продукування інноваційного продукту, покликано вирішити проблематику новітніх загроз людству (в межах фармацевтичного ринку), потребує значних фінансових та професійних вкладень. За означених обставин, демотиватором слугує існуюча система державних інструментів регулювання фармацевтичних ринків. Так, у системі державного регламентування торгівлі фармацевтичною продукцією більшої національних економік існують інструменти жорсткої регламентації цін, що унеможлиблює відшкодування фінансових та професійних вкладень при продукуванні інноваційного продукту й демотивує пряме інвестування.

Метою наукової роботи є дослідження умов інноваційного розвитку світового господарства на прикладі ринку фармацевтичної продукції й обґрунтування напрямків усунення асиметрій інтересів основних гравців ринку - виробника, споживача та держави.

Реалізація визначеної мети зумовила розв'язання таких дослідницьких завдань: визначити види інновацій у фармакологічному бізнесі; дати оцінку стану та тенденцій розвитку світового фармацевтичного бізнесу; визначити позиції українського фармацевтичного ринку; виявити специфіку державного регулювання фармацевтичної галузі; означити напрямки узгодження вигід міжнародного фармацевтичного бізнесу та держав у питанні підвищення ефективності національного економічного розвитку; розкрити основи фармакоеконічного аналізу при обґрунтуванні подальшого інноваційного розвитку компаній.

Виклад основного матеріалу дослідження. Максимізація прибутку в умовах фіксованих цін передбачає зменшення витрат, як правило, за рахунок технологій по виробництву товару, котрі передбачають скорочення використання праці. Виникає чергова асиметрія – динаміка збільшення чисельності населення на планеті потребує його подальшого працевлаштування, що є передумовою його продовольчого самозабезпечення. Рівень ВВП залежить насамперед від інноваційності технологічного процесу виготовлення продукції.

Загострення конкурентної боротьби на світових ринках товарів і послуг внаслідок появи нових суб'єктів ринку й нескінченної диверсифікації асортименту характерно й для фармацевтичної галузі. Найпотужнішим сучасним трендом активізації інноваційних досліджень є конкурентна боротьба між компаніями за частку ринку на сьогодні й завтра. Конкуренція на фармацевтичному ринку та ринку біотехнологій стає тим фактором, який мотивує фінансування досліджень та виведення на ринок високотехнологічних інноваційних продуктів. В той же час, критерій співвідношення ціна-якість першочергове значення має саме для цільової аудиторії фармацевтичного ринку. Особливо для країн з трансформативною економікою, де окрім споживача з низькою купівельною спроможністю, ринок підпадає під жорстку державну регламентацію.

Упродовж багатьох років точних критеріїв віднесення лікарських засобів до інноваційних не було, і це питання мало переважно теоретичний характер. Проте з кінця 90-х років ХХ століття в більшості розвинених країн почалася боротьба за економію коштів на медикаментозне забезпечення, тому кваліфікація препарату як інноваційного оригінального або аналога (генерика) дістала суто практичне, матеріальне втілення. Сьогодні у сфері просування препаратів на ринку це поняття стало звичним. По суті, маркетинг визнає дві категорії препаратів - інноваційні (вони ж оригінальні та генерики (відтворені)). Інноваційні - це ліки, що вперше отримали дозвіл на маркетинг на підставі документів, які підтверджують їхню ефективність, безпеку та якість. Генеричні - ліки, що є взаємозамінними з інноваційним препаратом, виробляються без ліцензії від компанії-розробника та реалізуються після закінчення терміну дії патенту чи інших виключних прав [2].

Інноваційні препарати мають дві складові: першої терапевтичної індикації (*first-in-class*), тобто з новим механізмом дії, і наступної (*next-in-class*) - такі, що повторюють цей механізм дії, однак при цьому є інноваційно другими, третіми в класі. Враховуючи специфіку дії обох груп препаратів, варто зазначити, що представники другої групи можуть бути за терапевтичними властивостями привабливішими, оскільки в них враховано недоліки попередньої розробки. В такому разі лікарський засіб отримує статус найкращого в класі (*best-in-class*) [3]. Слабкою інноваційність вважають, якщо запатентовано лише готові лікарські форми або генерики чи їх комбінації, що виявляють деяку синергічну дію.

Нині у світі існує не менш як 5 тисяч лікарських засобів, що проходили свого часу шлях інноваційності. Постає логічне питання про доцільність створення нових препаратів. Її можна пояснити такими причинами [3]: 1) відсутністю ефективних та безпечних препаратів для лікування багатьох захворювань (ВІЛ, вірус гепатиту С, хвороби Альцгеймера, Паркінсона та ін.); 2) виникненням резистентності до наявних препаратів (інфекції ВІЛ, туберкульоз тощо); 3) недоліками сучасної фармацевтичної терапії, оскільки щороку в США вмирає близько 100 тисяч пацієнтів внаслідок побічної дії ліків – це четверте місце серед найпоширеніших причин смертності. Отже, створення та широке впровадження в медичну практику інноваційних препаратів дає можливість насамперед поліпшити або навіть радикально змінити прогноз багатьох захворювань, модифікувати їх перебіг, знизити летальність, а також істотно скоротити витрати держави на лікування й реабілітацію пацієнтів, подовжити працездатний період. Яскравими прикладами, що підтверджують значення розроблення принципово нових лікарських засобів, є відкриття свого часу антибактеріальних засобів, що

кардинально знизили рівень смертності від інфекційних захворювань; створення препаратів інсуліну та ліків для хіміотерапії злоякісних новоутворень. Існує й інша причина. Фірма - власник патенту на оригінальний препарат упродовж 20 років є монополістом на право його реалізації.

Особливістю фармацевтичного ринку як частини ринку споживчих товарів і послуг є тенденція до світової глобалізації, основними причинами якої є [5]:

- єдина для всього людства необхідність збереження здоров'я й природне прагнення до збільшення тривалості життя;
- схожість у багатьох різних країнах динаміки й поширеності основних захворювань;
- пошук найефективніших фармацевтичних терапевтичних засобів;
- висока вартість розробки й впровадження нових лікарських засобів, що вимагає інтеграції зусиль у міжнародному масштабі;
- прагнення фармацевтичних компаній до якомога більшого розширення границь бізнесу й завоювання більшої частки ринку.

Зміни глобального світового порядку стають рушійною силою трансформацій у сфері міжнародного бізнесу. Отже, фармацевтичний ринок, безумовно, варто розглядати як об'єкт впливу глобалізації в усіх її проявах. Світова фармацевтична промисловість помітно трансформувалася протягом останнього десятиліття. Інтенсивна глобалізація, ускладнення параметрів, що визначають конкурентоспроможність продуктів та характеризують інтенсивність боротьби компаній за глобальну частку ринку, формують нові можливості для підприємств, у той же час визначають й нові перешкоди. Можна сказати, що глобалізація стала атрибутом сучасної економіки. Найактивнішими суб'єктами та рушіями глобалізації є транснаціональні компанії. Внаслідок їх впливу міжнародна торгівля все менше відповідає принципам так званої вільної торгівлі, оскільки більшість операцій, особливо на фармацевтичному ринку, проводиться між дочірніми підприємствами міжнародних суб'єктів господарювання.

В більшості провідних країн-лідерів світового фармацевтичного ринку та ринку біотехнологій (США, Німеччина, Велика Британія, Індія та ін.) найпотужнішим фактором, що сприяє розвитку інновацій, які є єдиною передумовою панування на означених ринках «завтра» й «післязавтра», є держава, котра виступає в ролі замовника й частково спонсора інноваційних досліджень. Окрім того, найновітнішим трендом стає співробітництво держав – обмін знаннями та новітніми технологіями – як гарантія зниження ризиків та максимізації очікувань й надалі розподілу світових ринків – прибутків. На думку експертів, міжнародне науково-виробниче співробітництво створює основу для значного прискорення процесів, модернізації та інноваційного оновлення. Міжнародне співробітництво з урахуванням наявних у кожній з сторін оригінальних підходів та перспективних розробок дозволяє не поглиблювати наявну асиметрію у технологічних можливостях, а навпаки дати імпульс розвитку кожній державі й відповідно стимулювати прискорення продукування витребуваного споживачем фармацевтичного та біотехнологічного продукту [12].

Питання цілеспрямованого створення та розвитку в Україні біотехнологічної фармацевтичної промисловості напряму пов'язане із забезпеченням конкурентоздатності національної фармацевтичної продукції на світових ринках, підняттям авторитету та впливу України у світі, ростом благополуччя населення, глибокою переробкою усієї наявної сировини та суттєвим збільшенням кількості робочих місць для працівників високої кваліфікації. Відповідно до прогнозів, світовий ринок біотехнологій до 2025 року становитиме 2-3 трильйони доларів США. Уже сьогодні темпи росту світового ринку біотехнологій по окремих сегментах коливаються від 5-9 до 30% щорічно [10]. У США, до прикладу, глибокій переробці підлягає 156 млн. тонн кукурудзи, що становить 39% всього зібраного врожаю. Споживачами продукції біотехнологій є платоспроможні високорозвинені держави Європейського Союзу, США, Канада, Японія, Китай, Індія, Бразилія та ін. Одночасно саме у цих країнах і реалізуються масштабні програми розвитку всього спектру біотехнологій.

Продукція біотехнологій сьогодні на ринку України представлена, як правило, іноземними компаніями. Так, Україна щорічно імпортує 100% кормових амінокислот для сільського господарства, 100% ферментів для побутової хімії, 100% молочної кислоти, 93% біологічних харчових інгредієнтів, 75% кормових ферментних препаратів, 80% кормових та ветеринарних антибіотиків і т.д. [6]. Конкурентоздатність національної продукції на світових ринках, підняття авторитету та впливу України у світі, ріст благополуччя населення, глибока переробка усієї сировини неможливі без масового застосування біотехнологій. Крім того, для цілої низки галузей вітчизняної промисловості відсутні перспективи розвитку без переходу на біотехнологічні методи й продукти. До таких галузей належать аграрна, харчова, лісогосподарська, фармацевтична, ціла низка підгалузей хімічної та нафтохімічної промисловості.

Пріоритетами біотехнологічного розвитку України на фармацевтичному ринку мають стати наступні напрями, в першу чергу:

1) Біофармацевтика:

- Виробництво життєво необхідних лікарських препаратів (гормонів, біодженериків, цитокінів, терапевтичних моноклональних антитіл, пептидів, фітопрепаратів та ін.).

- Нові високоефективні рекомбінантні вакцини – на основі використання лише окремих високоімуногенних білків патогенів, які є абсолютно безпечними, оскільки не містять патогенного організму та його генетичного матеріалу.

- Виробництво бактерофагів – для антибактеріальної терапії і як альтернатива прийому антибіотиків. Бактерофаги – це віруси, які вибірково вражають бактеріальні клітини, оскільки розвиваються всередині бактерій та викликають їх лізис.

2) Біомедицина – створення сучасних діагностичних засобів (біочипів, біосенсорів), біосумісних матеріалів та формування персоналізованої медицини [7].

Отже, виникає потреба вивчення набутого досвіду функціонування суб'єктів світового ринку фармації та біотехнологій з метою набуття конкурентних перспектив для національних суб'єктів. Динаміка національного виробництва на фармацевтичному ринку України вірогідна лише за умов мотивації інноваційного розвитку й міжнародного співробітництва з боку держави. Більш того, виходячи з сучасних умов занепаду національного ринку біотехнології та міжнародно неконкурентного функціонування національного ринку фармації, держава має покласти на себе основне навантаження по запуску інноваційного циклу у галузях з наступним рефінансуванням досліджень та розробок за рахунок ресурсів індустрії. Впровадження інноваційної моделі потребує:

1) вирішення кадрового питання;

2) створення ринку інноваційних проектів (організація чіткого взаємозв'язку науки та виробництва);

3) масштабне збільшення державних та приватних інвестицій в орієнтовані на імпортозаміщення сектори;

4) масштабна технологічна модернізація та розвиток виробництва у відповідності з міжнародними стандартами, підвищення інноваційної активності фармацевтичної індустрії;

5) застосування зарубіжного науково-технічного та виробничо-технологічного потенціалу шляхом залучення прямих іноземних інвестицій у виробництво та розробку лікарських засобів, розширення форм міжнародного співробітництва.

6) важливим аспектом є розвиток технологічного контролю якості та регулювання ринку лікарських засобів, які б відповідали сучасним реаліям, й спонукали прискорення процесу реєстрації та гарантували надійність погодженим продуктам.

Наявна промислова криза в Україні може бути ліквідована лише інноваціями, а також тоді, коли стара структура економіки звільнить місце новим галузям, новим формам організації, стимулювання та регулювання не лише економіки, але й організації роботи більшості підприємств і всі ці перетворення має забезпечувати потужний національний фармацевтичний ринок.

Чи такий стан речей означає необхідність згортання наявного в Україні промислового виробництва фармації? Однозначно ні, адже наявні виробництва випускають необхідну продукцію, забезпечують людей роботою, виплачують зарплату, наповнюють державний бюджет податками тощо. Держава повинна стимулювати технічне й технологічне переоснащення цих підприємств, допомагати вирішенню їхніх проблем, від чого залежить саме існування національних фармацевтичних підприємств та їхня конкурентоздатність. Серед таких проблем підприємств – дуже висока енерго- та ресурсоемність, відсутність обігових коштів, державних замовлень на продукцію, відсутність в Україні національного ринку збуту виробленої фармацевтичної промислової продукції, недовіра до її якості у порівнянні з іноземними аналогами та ін. Держава не лише повинна забезпечити збереження нинішніх підприємств, але й постійно та наполегливо примушувати їхніх власників здійснювати заходи зі збільшення міжнародної конкурентоздатності фармацевтичної продукції України, змушувати впроваджувати нові технології, які поступово виведуть їх на новий технологічний рівень.

У той же час, поряд із цілеспрямованою роботою з уже наявними підприємствами держава повинна стимулювати масове створення промислових підприємств, які відповідають новому технологічному укладу. Одним із таких напрямів промислового розвитку, за допомогою якого Україна зможе у майбутньому забезпечити свою промислову могутність, суттєво зменшити імпортозалежність, забезпечити максимально глибоку переробку усієї наявної в державі сировини та відходів, а також створити необхідну кількість нових висококваліфікованих та високооплачуваних робочих місць, і є біотехнології, які є новітнім найперспективнішим напрямком розвитку фармацевтичного бізнесу.

Фармакоеконіміка – сучасна фармацевтична наука, що розвивається у закордонних державах з 70-80-х років ХХ ст. Вона оцінює співвідношення між ефективністю, безпечністю та вартістю лікарських засобів при різних схемах лікування з метою обґрунтованого вибору оптимальної фармакотерапії для хворого, системи охорони здоров'я та суспільства залежно від реальних фінансових можливостей держави. Особливістю методології фармакоеконіміки є необхідність розробки та перевірки фармакоеконімічних методик у конкретній країні, враховуючи епідеміологічні показники, наявність стандартизованих схем лікування, маркетингові характеристики фармацевтичного ринку, джерела фінансування забезпечення лікарськими засобами тощо [3].

Фармакоеконіміка – це інтегральна дисципліна, яка використовує дані з інших наук. Зокрема, з фармакології – це фармакологічний ефект (effect) лікарських засобів; з клінічної фармакології –

показники ефективності (efficacy) ліків на основі результатів контрольованих клінічних досліджень; терапевтичної ефективності лікарських засобів (effectiveness), які одержують в результаті порівняння досліджуваного препарату з плацебо чи двох різних лікарських засобів – з фармакоепідеміології. Знання з економіки, управління, маркетингу описують і аналізують витрати на фармакотерапію у системі охорони здоров'я і в суспільстві [3, с. 43-44]. При фармакоекономічній оцінці моделюють економічні, терапевтичні та соціальні результати лікування, тому лікарські засоби розглядаються з позиції їх терапевтичних, економічних властивостей, а також впливу на суспільство та на якість життя пацієнта, що є необхідним при оцінці потенціалу інноваційного розвитку національної економіки як похідної плідної роботи працездатної, здорової робочої сили різного рівня кваліфікації.

Підвищення продуктивності праці – єдина умова ефективного росту національних економік + «проривні інновації» - вважають учасники Всесвітнього економічного форуму у Давосі [6]. Рівень продуктивності праці напряму залежить не тільки від технологій, а й від здоров'я, працездатності робочої сили. І в першу чергу увага державних органів має бути привернута фундації компетентних структур по прорахунку співвідношення якості-ціни лікарських засобів, представлених на національному ринку, з огляду на довгострокову перспективу, а не традиційного усунення симптомів небезпеки задля забезпечення належного рівня продуктивності праці на перспективу. З другого боку, рівень «проривних» інновацій гарантує потужне забезпечення фінансовими та науково-професійними ресурсами, яке не повинно демотивуватися засобами не виваженого регламентування цін. Світовий досвід демонструє ефективне вирішення проблеми, зокрема, засобом залучення поза урядових фінансових та страхових структур.

Висновки з проведеного дослідження. Проблематика інноваційного розвитку посідає провідне місце й обумовлює ефективне його впровадження до всіх сфер національного господарства країн. Відповідальність за здоровий потенціал нації лежить на державі, яка покликана забезпечити, в першу чергу, мотивацію фармацевтичного бізнесу до постійного та прискореного інноваційного розвитку. Безперечно, тільки гарантування окупності може спонукати до фінансових вкладень виробника. Отож, ретельний прорахунок протоколів лікування кожної з наявних загроз (хвороб) дозволить створити виважений перелік імпортерів лікарських засобів на основі провідного фактора співвідношення: ціна/якість. Для глибокого занурення у проблематику з метою знаходження найоптимальніших шляхів її вирішення, необхідний ефективний симбіоз фахівців економічної та медичної сфери. Таким чином, дослідження умов інноваційного розвитку світового господарства на прикладі ринку фармацевтичної продукції дозволило зарекомендувати наступні напрямки усунення асиметрій при продукуванні інновацій засобом, перш за все, узгодження інтересів основних гравців ринку - виробника, споживача та держави.

1. Асиметрія інноваційного розвитку суб'єктів світового господарства на прикладі фармацевтичного галузі виявило неадекватність державної системи регулювання бізнесу, яка унеможливила відшкодування фінансових та професійних вкладень при винайденні новітніх препаратів та методик лікування хвороб.

2. Низький рівень купівельної спроможності має не виправдовувати наявну систему державного тиску на галузь, а спонукати до пошуку нових варіантів рішень проблематики гарантування країнам потенціал розвитку робочої сили за якісними її характеристиками (здоров'я населення) як на сьогодні, так і на далеку перспективу. Зокрема, вважаємо необхідним впровадити західну модель співпраці держави – фармацевтичного бізнесу – страхових компаній – населення.

3. Основними продуцентами інновацій є люди (робоча сила різного рівня освіти та кваліфікації), отож, в умовах сучасного етапу цивілізаційного розвитку актуальним стає не питання тимчасової працездатності осіб, а прорахунок наслідків затвердженого протоколу лікування по кожній хворобі, які б виключали в перспективі ризики інвалідності та летальних випадків. Критерій: ціна /якість лікування певного захворювання на момент його діагностики має бути доповнений прорахунком можливих як позитивних, так і негативних побічних наслідків медикаментозного лікування. Це стане гарантом забезпечення національних економік працездатною робочою силою у перспективі з високим віковим рівнем життя.

В подальшому, вдосконалення системи фармакоекономічного аналізу засобом посилення взаємодії економічних та медичних наук сприятиме знаходженню консенсусу інтересів бізнесу, держави, споживача та медичних установ. Отож, проблематика інноваційного розвитку й надалі посідатиме провідне місце. Ефективний інноваційний розвиток гарантує здорова працездатна робоча сила різного рівня освіти та кваліфікації, тому проблематика пошуку інструментів мотивації з боку держави фінансових та професійних вкладень у інновації ринку фармації та біотехнологій набуває неабиякої актуальності.

Література

1. Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, Савчук В.С. – К. : КНЕУ, 2003. – 378 с.
2. Громовик Б.П. Фармацевтичний маркетинг: теоретичні та прикладні засади : навч. посібник / Громовик Б.П., Гасюк Г.Д., Левицька О.Р., МОЗ України. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 464 с.

3. Заліська О.М. Фармакоекономіка / О.М. Заліська; за ред. Б.Л. Парновського. – Львів: Афіша, 2007. – 400 с.
4. Іринчина І.Б. Критерии выбора вектора стратегического торгового сотрудничества Украины в рамках национальных экономических интересов / І.Б. Іринчина // INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL "PROGRESS" - Международный научный журнал. – 2014. – № 1-2. – С. 142-147.
5. Іринчина І.Б. Підвищення ефективності інновацій як фактор міжнародної конкурентоспроможності національного ринку фармації та біотехнологій / І.Б. Іринчина // Підприємницька діяльність в Україні: проблеми розвитку та регулювання: зб. матеріалів VIII Міжнар. наук. - практ. конф.; 27 червня. 2014 р. – К. : Наук. парк КНЕУ, 2014. – 231 с., С. 69–71.
6. Костюк Г.В. Конкурентоспроможність фармацевтичної галузі України [Електронний ресурс] / Г.В. Костюк, А.В.Коваленко. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2547>
7. Лук'яненко Д.Г. Інвестиційний глобалізм: сучасні проблеми економічних досліджень / Лук'яненко Д.Г. // Ринок цінних паперів України. – 2002. – № 5-6. – С. 17-21.
8. Лук'яненко Д.Г. Міжнародна інвестиційна діяльність : підручник / Лук'яненко Д.Г., Мозговий О.М., Губський Б.В. ; за ред. Лук'яненко Д.Г. – К. : КНЕУ, 2003. – 387 с.
9. Мнушко З.М. Менеджмент та маркетинг у фармації, У 2 ч. : підручник / Мнушко З.М., Діхтярьова Н.М. ; за ред. З.М. Мнушко. – Х. : «Основа», 1998, 1999. – 255 с., 288 с.
10. «Охорона здоров'я та фармацевтика» Юридична компанія Arzinger [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://arzinger.ua/ua/industries/healthcare_and_pharmaceuticals/
11. «Огляд фармацевтичного ринку України» Презентація. Аудиторська компанія BakerTilly [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bakertilly.ua/news/id616>
12. Управління фармацією : підручник / Толочко В.М., Міщенко І.В., Великий Д.Л. та ін. ; за ред. В.М. Толочка. – Х. : Вид-во НФаУ, Золоті сторінки, 2004. – 388 с.

References

1. Antoniuk, V. (2007), "Staff for innovation: problems of formation and use", *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 5, pp. 42-47.
2. Hromovyk, B.P., Hasiuk, H.D. and Levytska, O.R. (2004), *Farmatsevychnyi marketynh: teoretychni ta prykladni zasady* [Pharmaceutical marketing: theoretical and applied principles], tutorial, Ministry of Health of Ukraine, New Book, Vinnytsia, 464 p.
3. Zaliska, O.M. (2007), *Farmakoeconomika* [Farmakoeconomika], Afisha, Lviv, 400p.
4. Irynychna, I.B. (2014), "Criteria of Vector Choices strategical trade cooperation between Ukraine within national Economic interests", *INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL "PROGRESS" – International scientific magazine*, no. 1-2, pp. 142-147.
5. Irynychna, I.B. (2014), "Improving of effectiveness of innovations as a factor in the international competitiveness of the national pharmacy market and biotechnology", *Pidpryemnytska diialnist v Ukraini: problemy rozvytku ta rehuliuвання*, [Business activities in Ukraine: problems of development and regulation], Materials VIII Intern. Science. - Pract. conf. ; June 27. 2014, Science. Park KNEU, Kyiv, Ukraine, 231p, pp. 69-71.
6. Kostiuk, H.V. and Kovalenko, A.V. "The competitiveness of the pharmaceutical industry of Ukraine", available at: <http://economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2547>
7. Lukianenko, D.H. (2002), "Investment globalism: current problems of economic researchers", *Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy*, no. 5-6, pp. 17-21.
8. Lukianenko, D.H., Mozhovyi, O.M. and Hubsnyi, B.V. (2003), *Mizhnarodna investytsiina diialnist* [International investment activity], textbook, Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine, 387 p.
9. Mnushko, Z.M. and Dihtiarova, N.M. (1998), (1999), *Menedzhment ta marketynh u farmatsii* [Management and marketing in pharmacy], At 2 pm., textbook, "Osnova", Kharkiv, Ukraine, 255 p., 288 p.
10. "Review of the pharmaceutical market of Ukraine" Presentation. Audit company BakerTilly, available at: <http://bakertilly.ua/news/id616>
11. "Healthcare and Pharmaceuticals" Law company Arzinger, available at: http://arzinger.ua/ua/industries/healthcare_and_pharmaceuticals/
12. Tolochko, V.M., Mishchenko, I.V., Velykyi, D.L. etc. (2004), *Upravlinnia farmatsiieiu* [Pharmacy Management], textbook, Vyd-vo NFAU, Zoloti storinky, Kharkiv, Ukraine, 388 p.